

Çok Merkezlilik / Orta Ölçekli Kent Kavramı; Söke Örneği

Pelin Gökğür^{1*}, İclal Kaya Altay¹, Bilge Ulusay Alpay¹

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir Bölge Planlama Bölümü, Fındıklı Kampüsü, İstanbul Türkiye

Geliş Tarihi (Received) : 03.03.2016 - Kabul Tarihi (Accepted) : 18.07.2016

ÖZ

Bu çalışmada amaç Türkiye'nin ulusal kalkınma planlarında benimsediği AB, ESDP dokümanında ortaya konulan "çok merkezli yeni bir kent ve kırsal gelişme" stratejisi doğrultusunda Söke kentinin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi ve orta ölçekli kent kategorisine yükseltilebilmesi için stratejilerin ortaya konulması olmuştur. Söke kenti üzerinde yürütülen saha çalışmalarına dayalı analiz ve sentezler sonucunda elde edilen bulgular, ESPON (2006) 'un orta ölçekli kentler için belirlemiş olduğu morfolojik, işlevsel ve idari yaklaşım ölçütleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve çalışma bu görüşler doğrultusunda yapılmıştır. Söke kentinde yürütülen çalışmalar sonucunda; kentin nüfus büyüklüğü, ekonomik potansiyeli, alternatif ulaşım altyapı sistemlerinin varlığı, coğrafi anlamda farklı merkezlerin kavşak alanında bulunması nedeniyle mekânsal düzenlemede arabulucu kademelenme işlevini üstlenebilecek orta ölçekli bir kent olduğu görülmüştür. Var olan mekânsal, sosyal ve ekonomik sorunlar giderilerek ve mevcut potansiyeller kullanılarak Söke kenti bölgesinde yeni bir kır-kent ve çok merkezli gelişme eğilimini güçlendiren, bölgesel anlamda sürdürülebilir mekânsal gelişmeyi destekleyen bir kent olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çok Merkezlilik, Orta Ölçekli Kent, Söke.

Policentricity/ Medium –Sized City Concept The Case of Söke

ABSTRACT

The aim of this study is to identify the strengths and weaknesses of the city Söke in line with the "polycentric' strategy of a new urban and rural development", which was set in the EU, ESDP document and accepted by Turkey in its national development schedules and to specify the strategies for leveraging it into the category of a medium-sized city. The findings, achieved as a result of the analyses and syntheses based on the field studies, performed on the Söke City, have been evaluated within the framework of the morphological, functional and administrative approach criteria, specified by ESPON (2006) for medium-sized cities and the study has been performed in accordance with these opinions.

As a result of the studies carried out in the city of Söke; because of the population size of the city, its economic potential, existence of alternative transportation infrastructure systems, availability of different centers in the crossroads area in term of geography; it has been evaluated that it is a medium-sized city, that could undertake the intermediary staging function in the spatial arrangement. By overcoming the existing spatial, social and economic problems and using the existing potentials, Söke City will be such a city that strengthens a new rural-city in its region and the trend of polycentric spatial development and also supports the sustainable spatial development in a regional sense.

Key Words: Polycentricity, Medium-sized cities, Söke.

İletişim Yazarı(Correspondence): Pelin GÖKGÜR e-posta (e-mail): pelingokgur@yahoo.fr

ISSN : 2147-6683

©2016 Hasan Kalyoncu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi

1.GİRİŞ

Davoudi'ye göre ekonomik coğrafyada çok merkezlilik kavramı mekânsal strüktürdeki değişim olarak açıklanmaktadır. Çok merkezli bir organizasyon mekanda çok büyük parçalanmalar olmadan ve "sosyal bağlantıların" daha iyi olduğu homojen bir kentsel sistem oluşumuna katkı sağlayabilir (geografia.udec.cl/).

Gloersen (2005) çok merkezlilik kavramını "farklı kentsel profilleriyle, ekonomik ve kurumsal entegrasyonla ve kentler arası politik işbirliği biçimleriyle nitelendirilen kentlerin mekansal organizasyon" şeklinde tanımlamaktadır (geografia.udec.cl/). Çok merkezliliğin kilit noktasını oluşturan öğelerden kentin işlevsel sistemiyle ilgili nitelikleri; nüfus, ulaşım, sanayi işlevi, eğitim yönetim işlevi şeklinde belirlemiştir. Parr'a (2002) göre ise; çok merkezli kentsel bölgeler; çok büyük olmayan bir "küme"(cluster) gibidir. Yani aynı ölçekli bir grup kentin kendilerine özgü bir ekonomik özel oluşumu vardır ve birbirleriyle etkileşim ve eylem içindedirler.

Carrière (2008) Avrupa Birliği Raporu'nda çok merkezliliği birbirini tamamlayan iki yapı olarak; morfolojik yapı ve bağlantı (şebeke) yapısı şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda ESDP'nin "mekansal vizyonlarında, Avrupa'nın bütünleşmesi açısından orta ölçekli kentlerin" işlevsel çok merkezlilik rolünü üstlenmelerinin önemi vurgulanmakta olup metropoller ve kırsal alanlar arasında ilişkiyi kurabilecek orta büyüklükteki kentlerin, tamamlayıcı ve rekabetçi ağlarının güçlendirilerek çekiciliklerinin artırılması ve böylece Avrupa'da tam bir ağ oluşturulması hedeflenmiştir.

Kırsal yerleşmeler ve büyük merkezler arasında geçişi sağlayan önemli dengeler olan orta ölçekli kentler, özellikle hinterlandlarında barındırdıkları tarımsal kapasiteleri ve bu alanlarda oluşturulacak denetimli sanayi alanlarıyla ülke kalkınmasında bir aracı durumundadır. Bu aracı rolünün yanı sıra orta ölçekli kentlerin geliştirilmesi ile çok merkezli bir mekânsal gelişme ve büyük kentlere aşırı yığılmanın önlenebileceği bu yolla sürdürülebilir ve dengeli bölgesel gelişmeye ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Orta ölçekli kentler çok merkezli, dengeli bölgesel gelişmenin desteklenmesine ve metropollerin aşırı büyümesinin engellenmesine katkı sağlayacağı öngörüldüğünden bu çalışma kapsamında Söke kentinin literatürde verilen ölçütler çerçevesinde orta ölçekli kent olarak değerlendirilmesi ve bu bağlamda geliştirilmesine yönelik stratejiler irdelenecektir.

2.ORTA ÖLÇEKLİ KENT KAVRAMI

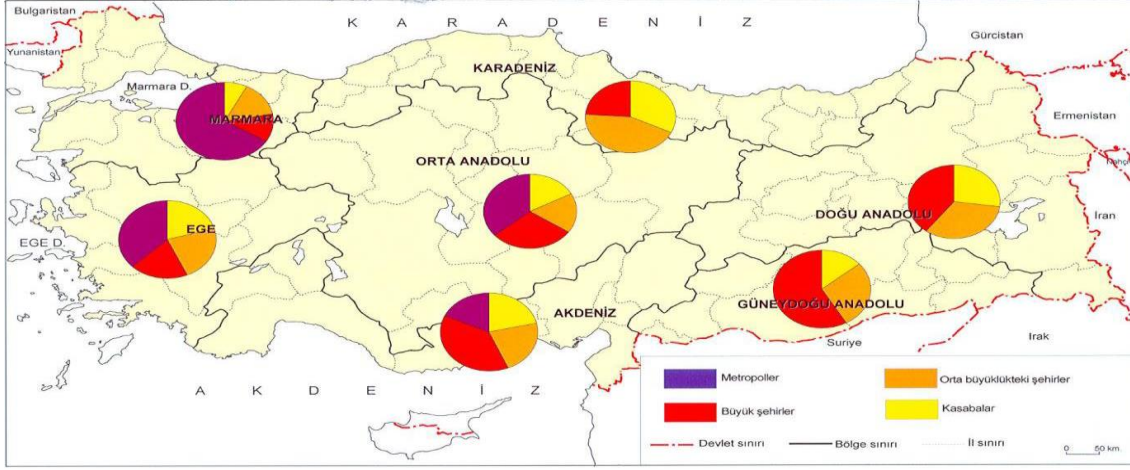
Orta ölçekli kent; "büyük ve küçük kentlerin avantajlarını bünyesinde toplayan ve sürdüren, bununla birlikte dezavantajlarını sürdürmeyen ve bu iki kentin bileşkesi olan kent" olarak tanımlanmaktadır (Attica Workshop,1995). Orta ölçekli kent tanımı yaygın olarak nüfus büyüklüğüne göre yapılmakta olup, ülkelerin demografik yapıları ile kent dinamik ve politikalarındaki farklılık orta ölçekli kent nüfus aralıklarının 50.000 ila 500.000 arasında değişiklik göstermesine yol açmaktadır. Orta ölçekli kentler demografik büyüklüğün dışında ve veya yanı sıra;

- sosyal,ekonomik ve kültürel olarak karşılıklı etkileşimin önemli merkezleri olması,
- geniş bir bölgeyi etkileyen hizmet ve mal akımının olması,
- ülke ölçeğinde büyük şebekelere bağlanması, hizmet ve mal için önemli bir talebin odağı olması gibi niteliksel öğelere göre de tanımlanabilmektedir.

Carriere'e göre orta ölçekli kent veya sistem ülke ölçeğinde güçlü bir şekilde "okunabilir" olmalı, yerel ölçekte ve ülke ölçeğinde "eklemlenme ve eksen "görevi görmelidir. Bu tür kentler yönetim, kültür, sağlık, araştırma, eğitim gibi farklı ve çeşitli hizmetler sunarak yer aldığı bölgede bir çekim alanı oluşturabilir. Orta ölçekli kentlerin üstlendikleri farklı işlevleri olarak;

- arabuluculuk işlevi: köy/kasaba gibi bütünlerin bağlanmasında arabulucu bir role sahiptir,
- bütünleştirme işlevi: kentsel strüktürünü oluşturan farklı sistemleri, altyapı şebekeleri farklı olan alanları; büyüklük, işlev ve konumlarına göre bütünleştirme işlevine sahiptir,

Nüfus	Orta Büyüklükteki Kent Grubu	Sayı (*)1980yılı
50.000-100.000	Alt Orta büyüklükteki şehir	59
100.000-250.000	Orta Orta “ “	27
250.000-500.000	Üst Orta “ “	9

Şekil 1: Türkiye’de kentsel nüfusun yerleşme tiplerine göre bölgesel dağılımı
Kaynak: Coğrafi Bilimler Dergisi-2000

Yukarıdaki şekil, orta ölçekli kentlerin en yüksek oranda Karadeniz Bölgesi’nde yer aldığını göstermektedir. Türkiye’nin orta ölçekli kentlerle ilgili mekânsal politikalarına bakıldığında;

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan başlamak suretiyle, 500.000’den fazla nüfuslu şehirlerdeki nüfusun dikkat çekici artışı karşısında, özellikle de metropollere nüfus yığılmasının önlenmesi; şehirleşmenin mekânda dengeli dağılımını sağlamak amacıyla, mali ve fiziki özendirici tedbirlerin 50.000-500.000 nüfuslu şehirlere yönlendirilmesinin hedeflenmiş olduğu,

“Orta büyüklükteki” kentler kavramının ilk kez Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde belirtilmiş ve metropoliten alanlara olan göçlerin yavaşlatılması ile kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi için yatırımların 50.000-500.000 nüfuslu yerleşmelere yönlendirilmesi şeklinde politika geliştirildiği, 1990-1994 yıllarını kapsayan 6.Beş yıllık Kalkınma planı Yerleşme Politika ve İlkelerinde “Yerleşme kademelenmesinin ülke çapında dengeli dağılımı için orta büyüklükteki (50.000-500.000 nüfuslu) şehirlerin gelişmesinin desteklenmesi esastır” şeklinde hedef açıklandığı, görülmektedir.

Son Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (2014-2018) ise Türkiye’deki yerleşmelerin dağılımı ve düzeniyle ilgili olarak bir kademelenmeden bahsedilmemiş, yalnızca kentlerin mekân ve yaşam kalitesinin yükseltilerek, rekabet ve çekim merkezi oluşturabileceğinden söz edilmiştir. Türkiye’de 3.Beş Yıllık Kalkınma Planı’yla gündeme gelen ve 5.Beş Yıllık Kalkınma Planı’yla ortaya konan “orta ölçekli” kentler politikasının uygulamaya geçirilmediği, son Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da bu tür kentlerle ilgili kararların hiç anılmadığı görülmektedir.

Ancak ESDP’nin “mekânsal vizyonları”nda, Avrupa’nın bütünleşmesi açısından “orta ölçekli kentlerin” işlevsel çok merkezlilik rolünü üstlenmelerinin önemini vurgulandığı, bu bağlamda orta büyüklükteki kentlerin, metropoller ve kırsal alanlar arasında ilişkiyi kurabilecek tamamlayıcı ve rekabetçi ağlarının güçlendirilmesi gerekliliği ortaya konurken, Türkiye’nin mekânsal vizyonunda orta ölçekli kentler konusunda ciddi bir politika geliştirmediği ya da geliştiremediği görülmektedir. Sonuç olarak bugüne kadar uygulanan politikaların orta büyüklükteki kentlerde

etkileyici bir gelişmeye yol açmadığı aksine İstanbul ve Ankara gibi metropollerle orta büyüklükteki kentler arasındaki eşitsiz gelişmenin giderek büyüdüğü ve görünür hale geldiği söylenebilir.

4. SÖKE KENTİNİN ORTA ÖLÇEKLİ KENT BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Çalışma konusu olan Söke kenti, TR32 Düzey 2 Bölgesi olarak tanımlanan Güney Ege Bölgesi (Aydın, Denizli ve Muğla İlleri) içinde, Aydın İli'ne bağlı olan bir ilçe yönetim merkezi ve Aydın Merkez ilçesinin 52 km batısında yer almaktadır. Aşağı Büyük Menderes Havzasında bulunan Söke, tarih boyunca değişik din ve kültürlerin beraber yaşadığı bir yerleşim birimi olmuştur. Nüfus büyüklüğü bakımından kentsel nüfusun kırsalıyla birlikte 115.000 olduğu, Söke DPT'nin belirlediği orta büyüklükteki kent sınıflandırmasında "orta büyüklükteki kent" sınıflandırmasında yer alan, bölgesinde gelişme potansiyeli yüksek ilçelerden biridir. Aydın ilinin en geniş ovasında yer aldığından ilin en zengin tarım topraklarına sahip ilçelerinden biridir. Söke, aynı zamanda, uluslararası öneme sahip ekolojik açıdan hassas önemli doğa alanlarının bulunduğu bir bölgede yer almaktadır.

Aydın-Muğla-Denizli Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonu Plan Açıklama Raporu'nda Söke kenti planlama bölgesi içinde, İlçeler arası gelişmişlik düzeyinin 2. derecede olduğu, önemli tarımsal ve uluslararası öneme sahip ekolojik açıdan hassas doğa alanlarının bulunduğu belirtilmektedir.

2025 yılı için Söke kentinin, sektörel dağılımda Aydın İli genelinde sanayide Nazilli ilçesinden sonra % 13.4 le ikinci, hizmetlerde ise Kuşadası ve Nazilli ilçelerinden sonra % 43.6 üçüncü büyük merkez olacağı öngörülmekte olup, kentsel kalkınmaya yönelik olarak;

- Turizmi desteklemek amacıyla turizm tesis alanlarının planlanması, termal turizm alanları,
- Üniversite alanı ile ildeki eğitim merkezlerinden biri olması,
- Sanayi ve depolama alanları, tarımsal sanayi ve depolama alanları, organize tarım alanları,
- Büyük alan gerektiren kamu kuruluş alanları,
- Büyük kentsel yeşil alanlar ve Bölge Parkları öngörülmüştür.

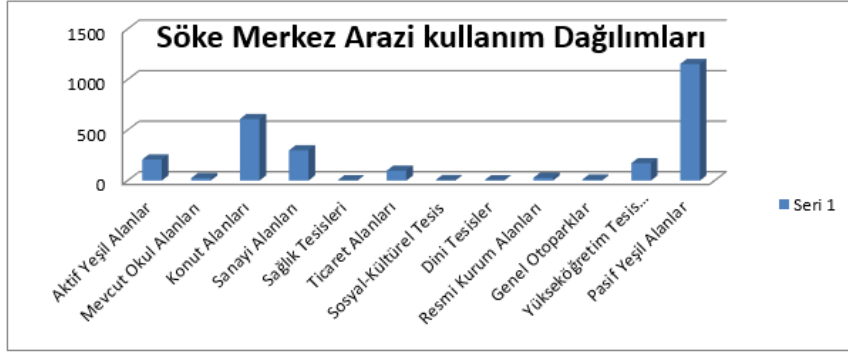
2025 yılı için yapılmış olan bu öngörüler Söke'nin yakın gelecekte bölgesi içinde tarım, sanayi kadar hizmetler yönünden de güçlü bir kentsel merkez olarak gelişiminin hedeflendiğini göstermektedir.

4.1.Söke Kentinin Espon 2006 (Smesto/ Small And Medium-Sized Towns) Yaklaşımlarıyla Değerlendirilmesi

- Morfolojik Yaklaşım

" Morfolojik yaklaşım", yaygın ve / veya devamlılığı olan meskûn alanların bulunduğu kentsel alanları, yaşayanların sayısını, kentsel yerleşimin kapsadığı alanın belediye alanına oranını tanımlar. Aynı zamanda bu yaklaşım kent veya kasabayı fiziksel veya mimari nesne olarak değerlendirir (ESPON,2006).

Kentte yapılan çalışmalardan elde edilen verilere göre arazinin %65'inin konut işlevinde kullanıldığı %3'ünün ise boş arazilerden oluştuğu sonucuna varılmıştır. Kentte öne çıkan iki işlev ise %8 ile sanayi ve %14 ile ticarettir. Diğer yandan kentsel sosyal ve altyapı hizmet tesis ve alanları yönünden büyük eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Konut alanları önemli bir yer kaplamakta olup, %11 inşaatı devam eden konut olduğu, %1 oranında boş konut bulunduğu tespit edilmiştir.

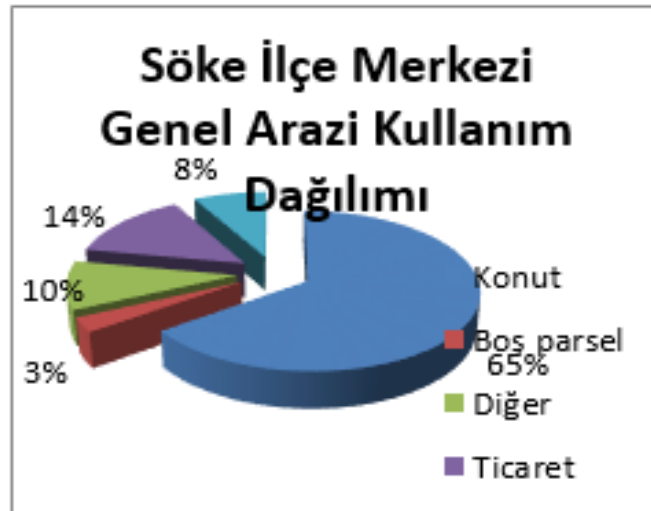

Grafik 1: Söke Merkez Arazi Kullanım Dağılımları
Kaynak: MSGSÜ, ŞBPB Söke Alan Çalışması Verileri-Ekim 2011

Söke geneline bakıldığında 3-4 katlı yapıların ağırlıklı olduğu görülmekte olup, katlarda özellikle konut işlevi öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra ticari işlevler de ikinci katlara kadar çıkabilmektedir.

Grafik 2: Söke Geneli Konut Durumunun Arazideki Dağılımı
Kaynak: MSGSÜ, ŞBPB Söke Alan Çalışması Verileri-Ekim 2011

Grafik 3: Söke İlçe Merkezi Genel Arazi Kullanım Dağılımı
Kaynak: MSGSÜ, ŞBPB Söke Alan Çalışması Verileri-Ekim 2011

- Merkezde (Konak Mahallesi'nde) ticaretin yoğun olması nedeniyle iş merkezi ve büro kullanımları bu alanda yoğunlaşmıştır. Bundan dolayı buradaki yapıların kat yükseklikleri 5-6 kattır.
- Eski Rum Mahallesi –bugünkü adıyla Kemalpaşa Mahallesi'nde yapı kat adetlerinin 1-2 katlı olduğu görülmektedir bu durum mahallenin geçmişinde bugünü arasında fark olmadığını ve kat yüksekliklerinin korunduğunu ortaya çıkartmaktadır.
- 5-6 katlı binalar yeni gelişen bölgeler olan Yenikent ve Yenicami mahallelerinde site şeklinde yoğunlaşmış olarak görülmektedir.

Söke'de sıklıkla karşımıza çıkan, bir diğer özellik ise ticaret işlevli 1.katların üzerinde asma katların depo işleviyle kullanılması ve alt katları 1,5 kat yapmasıdır. Söke'nin merkezinde yer alan Konak Mahallesi antik dönemde oluşmuştur. Mahalle eski bir Rum yerleşmesidir. Organik doku özelliğini yansıtır. Sokaklar genel olarak dar olduğu için taşıt kullanımına izin vermez. Çeltikçi Mahallesi'ne bakıldığında ızgara doku görülmektedir. 1967 imar planı ile oluşmuş planlı dokudur. 1968 yılında yapılan plan ile eski yerleşmelere ilave olarak Cumhuriyet Mahallesi yeni gelişme alanı olarak tespit edilmiştir. Planlama ilkelerine uygun olarak yapılan ilk planlar 1986 yılında İller Bankası tarafından yapılan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planıdır. Bu planla düzenli ve kontrollü bir gelişim sağlanması düşünülse de mevcut hâlihazır durum fazla dikkate alınmadığından yapılan plan birçok tadilata uğramıştır. Bu çalışmalara ilave olarak konut kooperatiflerinin yoğunlaştığı 1987 yılında şu anki ismiyle Yenikent Mahallesi olan bölgede ilave imar planı çalışmaları yapılmıştır. Yenikent ve Cumhuriyet Mahalleleri 1986 yılından sonra ızgara doku ile oluşmuş planlı yerleşimlerdir. Fevzipaşa Mahallesi ise 1920 öncesine ait organik doku ile ızgara dokunun birleşmesiyle şu anki dokusunu oluşturmuştur. Yenicami Mahallesi 1980'lerden sonra Mevzi imar planı ile eklenmiş dokudur.

– İşlevsel yaklaşım

"İşlevsel yaklaşım " morfolojik kriterleri ve kentsel alanın çevresindeki bölgeleri dikkate alarak, kentsel çekirdek ile etkileşimleri olan kentsel alanları tanımlar. Bu yaklaşım kentteki ekonomik ve sosyal durumu açıklar (ESPON,2006).

Söke kenti Gayri Safi Hasılasının %70'i tarım sektörüne aittir. İlçe yüzölçümünün büyük kısmını tarım alanları oluşturmaktadır. Söke Türkiye'nin önemli pamuk üretim alanlarından olup bölgede gerçekleşen pamuk üretiminin ise büyük çoğunluğu Söke'de gerçekleştirilmektedir. İlçede tarım ürünlerinin çeşitliliği ve bu ürünlerin işlenmesine yönelik tesislerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. İlçenin ekonomisi, yıllık gayrisafi hasılanın % 70ini sağlayan tarımsal üretim ile tarıma dayalı sanayi malları üretimine dayanmaktadır. GEKA TR 32 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı raporunda Söke ekonomik olarak "ekonomisi çeşitlendirilmiş" ilçeler arasında anılmaktadır. İlçede tarımsal üretimin yanı sıra çeşitli imalat sanayi sektörleri de ön plandadır. İlçe TOBB'a kayıtlı sanayi işyeri sayısı açısından Bölge'de 7. sırada, istihdamı açısından 5. sıradadır. Söke'de tarıma dayalı üretim dalında faaliyet gösteren tarım makineleri imalathaneleri, pamuk çırçır fabrikaları, iplik ve kumaş fabrikaları, un fabrikası, tekstil fabrikası ve zeytinyağı fabrikaları mevcuttur. 1996 yılında kurulan Söke Organize Sanayi Bölgesi 185 hektarlık alana ve 89 sanayi parseline sahiptir. Altyapı keşif ve uygulama proje aşamasındadır. Bununla birlikte Söke'de 144 iş yerine sahip Söke Gaye Küçük Sanayi Sitesi ile 360 iş yeri olan Söke Küçük Sanayi Sitesi mevcuttur. Aydın ilinin, istihdam yaratan Batı Söke Çimento Fabrikası, Söktaş, Yüksel Seramik gibi önde gelen sanayi firmaları Söke ilçesindedir. Bunun yanı sıra ilçede çırçırılama tesisleri ve 2 adet iplik tesisi bulunmaktadır.

TÜİK verilerine göre ilçede 6 yaş üstü okuma yazma bilen nüfus oranı % 95,3'tür. Okuma yazma bilmeyen nüfusun % 83,9'unu kadın nüfus oluştururken % 8,4'ünü 60 yaş üstü nüfusun oluşturduğu dikkat çekmektedir.

İletişim/medya: Söke'de bir adet yerel gazete bulunmakta halk kendisinin yazdığı bir basın aracına sahip çıkmaktadır ve güven duymaktadır. Sosyal yaşam: Söke'de gündelik yaşamın geleneksel komşuluk ve akraba ilişkilerine dayalı olduğu gözlenmiştir. Modern kent yaşamına ait sosyal-kültürel tesis ve aktivitelerin yetersiz olduğu, ayrıca ekonomik sebeplerle yakın kentler ve metropol alanlarında sosyal aktivitelere katılımın da düşük olduğu görülmektedir. Metropol veya büyük kentlere ziyaret sebebinin daha çok iş, alışveriş ve sağlık hizmetleri amacıyla olduğu görülmektedir. Genel olarak sosyal hayatın zayıf olduğu kentte yerel yönetim birimlerince açılan yaygın eğitim ve istihdama yönelik kurs programlarının ise sınırlı olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Söke'nin Türkiye'deki 872 İlçe arasında Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası

SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELER	DEĞER	SÖKE'NİN TÜRKİYE'DEKİ 872 İLÇE İÇİNDEKİ SIRASI
Nüfus	137.739	68
Şehirleşme oranı (%)	45,29	369
Nüfus artış hızı (%)	13,99	275
Nüfus yoğunluğu	143	132
Ortalama hane halkı büyüklüğü	3,98	697
Tarım sektöründe çalışanlar oranı (%)	67,65	567
Sanayi sektöründe çalışanlar oranı (%)	8,23	209
Hizmetler sektöründe çalışanlar oranı (%)	24,12	313
İşsizlik oranı (%)	4,80	474
Okuryazar oranı (%)	84,95	462
Fert başına genel bütçe geliri (bin TL)	144.769	95
Vergi gelirlerinin ülke içindeki payı (%)	0,10219	68
Tarımsal üretimin ülke içindeki payı (%)	0,31458	72
Gelişmişlik Endeksi ve Gelişmişlik Grubu	1,04132 (2)	112

(Kaynak: İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, 2004, DPT)

2004 yılında işsizlik oranı Söke kentinde yaklaşık %4 düzeyinde iken 2011 yılına gelindiğinde işsizlik %8 oranına yükselmiştir. Söke özelinde yapılan araştırmalar sonucu Söke (merkez) Hane Halkı ortalama geliri 1417 Türk lirası olarak bulunmuş (ortalama 4 kişi alınmıştır). Bu oran Türk-İş Sendikasının belirlediği dört kişilik aile yoksulluk sınırının altında yer almaktadır.

- İdari yaklaşım

"İdari yaklaşım " yasal veya belediyelerin idari sınırlarına dayalı kentsel alanları tanımlamaktadır. Bu yaklaşım devletin uyguladığı planlama, organizasyon ve kontrol çalışmalarını için kentlerin bir araç ve aynı zamanda yerel aktörlerin etkileşimi (yönetişim) için bir forum olduğunu göstermektedir (ESPON,2006).

Söke ilçesinde yerel aktörler arasında en etkili konumda Belediye ve Belediye Başkanının ardından Mülki amir olarak kaymakamlık idaresinin geldiği görülmekte olup her iki yönetim organının da ilçenin sorunları ve potansiyellerine hâkim olduğu ve diğer yerel aktörler ile diyalog içinde oldukları görülmüştür. Ayrıca Belediye bünyesinde kent konseyi yapılanmasına gidilmiş olduğu görülmektedir. Kentte sivil toplum kuruluşları bulunmakla birlikte kentin sosyo-ekonomik yapısında etkin olan aktörlerin ekonomik kökenli işletmelere ait organizasyonlar oldukları görülmektedir. Başta gelenler ise, Tarış, özel hukuka tabi tüzel kişidir. Türkiye' de Kooperatifçiliğin tarihsel gelişimi sürecinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır, kuruluşu 1910 yılına kadar uzanmaktadır. Söke Zeytin ve Zeytinyağı Satış Kooperatifi (Tarış) 1997 yılında kurulmuştur.

Söktaş

Söktaş 1971 yılında Aydın'ın Söke ilçesinde kurulmuştur. Yıllar içinde yaptığı yatırımlarla entegre tesis şirketi haline gelmiştir. İpliği boyalı, düz boyalı gömleklikler ile kumaş tasarımı ve üretimi ile Söktaş bünyesinde Mova Süt yan şirketi, Efeler Çiftliği (5000-7000 hayvan süt üretimi) önemli üretim kolları olarak anılabilir.

Sulama Birliği

Sulama Birliği İç İşleri Bakanlığı tarafından hazırlanan tüzükle kurulmuştur. Devlet Su İşleri' ne bağlı çalışmaktadır, merkezi Söke'dedir. Söke Ovası'nın sulama sistemi için en önemli aktördür. Tüm Söke Ovasının su sistemi, bakımı ve onarımı birliğin mühendisleri tarafından hazırlanmaktadır. Söke barındırdığı doğal ve kültürel değerlerin yanısıra özellikle de pamuk üretimiyle Türkiye'nin önde gelen tarımsal üretim merkezlerindedir. İlçe, tarım makineleri sanayi kuruluşları, pamuk çırçır fabrikalarıyla da önemli bir ekonomik potansiyeli elinde tutmaktadır.

4.2. SÖKE KENTİ ÜZERİNE TESPİT VE BULGULAR ve BUNLARIN ESPON ORTA ÖLÇEKLİ KENT GÖSTERGELERİ ÇERÇEVESİNDE İRDELENMESİ

Söke kenti üzerinde yapılan analitik çalışmalarda kentin güçlü ve zayıf şu şekilde tespit edilmiştir:

Güçlü yönler:

- Zengin tarım topraklarına sahip olması,
- Ekolojik olarak önemli doğa alanlarına sahip olması,
- Yakın çevresinde kültürel, tarihi alanların yer alması itibariyle turizme dayalı çekiciliğinin olması,
- Birden fazla gelişmiş ekonomik sektöre sahip olması, istihdam olanaklarının varlığı kentin kırsalından ve farklı bölgelerden göç alma kapasitesini arttırması,
- Rüzgâra açık olması itibariyle alternatif enerji yatırımlarının varlığı, şeklinde sıralanabilir.

Zayıf yönler:

- Coğrafi olarak doğal varlıklar ve verimli tarım topraklarının varlığının kentsel gelişme alanlarını sınırlaması, kentin deprem kuşağı içinde yer aldığından kentsel gelişme alanlarının sınırlı olması, önemli akarsu yatakları üzerinde bulunduğundan su baskınları riski taşıması,
- Söke kentinin şehirlerarası karayolu üzerinde bulunması ve diğer yerleşmeler ile olan karayolu bağlantıları üzerinde kentsel saçaklanmanın olması, bu durumda Menderes Ovası ile Kuşadası yönünde doğal sit alanları ile doğal çevre üzerinde olumsuz etki oluşması, ayrıca Bodrum –Didim karayolu üzerinde yerleşim baskısının oluşması,
- Yapılan çevre analizleri sonucunda Söke için edinilen bilgilerde, çevresel açıdan büyük bir baskı ile karşı karşıya olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Menderes Çayı ve Söke Çayı'nın sıklıkla taşması toprak varlığını azaltmakta ve ekonomik zarara yol açmaktadır. Bölgede çevre sorunlarını önlemeye yönelik çeşitli projeler ile önlemler alınmaktadır. Söke ilçesi, aldığı rüzgârlarla birlikte havanın kirli kalmasını büyük oranda önlemektedir. Fakat henüz Söke'de ısınma yöntemi olarak kömür kullanıldığı görülmekte olup kış aylarında kentte hava kirliliği görülebilmektedir.
- Söke kentinin sahip olduğu kentsel sit alanları ile kültürel ve endüstri dokusunun yeterince korunmamış olması,
- Farklı bölgelerden göç almış olması itibariyle sosyal bütünleşmenin olmaması,
- İmalat ve konut alanlarının yol güzergâhlarında iç içe geçmesi,
- Kentsel donatıların yetersiz olması,
- Ekonomik olarak rekabet gücünün olmaması, şeklinde sıralanabilir.

ESPON'un belirlemiş olduğu 4 temel gösterge üzerinden Söke'nin güçlü ve zayıf yönleri ise;

- Nüfus Büyüklüğü

Nüfus büyüklük ve gelişim eğilimleri, göç alabilme yönündeki istihdam olanakları birlikte değerlendirildiğinde Söke'nin orta ölçekli kent nüfus büyüklüğü üst sınırına doğru gelişme gösterdiği,

- Rekabet edebilme

Endüstri geçmişinin yarattığı birikim, tarımsal üretim açısından üstünlüğü ve tarıma dayalı endüstri ile imalat sektöründeki gelişme eğilimleri OSB projesi kentin ekonomik üstünlüklerini oluşturduğu, Kuşadası, Didim, Bodrum gibi turizm kentlerinin karayolu üzerinde bulunması ve yakınlığı, özgün doğal ve kültürel varlıkların turizm sektörü içindeki payının artırılması olanağını güçlendirdiği,

Ulaşım altyapı olanakları yönünden geliştirilebilecek demiryolu ve karayolu ağları olduğu, yolcu ve yük taşımacılığına açık limanlar ile Milas ve İzmir hava limanlarının bütünleşmesinin, kara yolu bağlantısının dışında çeşitlendirilmesi halinde rekabet gücünün gelişmeye açık olduğu,

- İşlev ve donatılar

Söke kenti yakın çevresinde gelişmiş ve gelişmekte olan yerleşim merkezleri ile İzmir, Aydın ve Denizli gibi büyük kentler ile de ekonomik, hizmet ve sosyal ilişkiler ağı içinde yer aldığından; kent endüstri ve tarımsal işlevler yönünden rekabetçi üstünlüklere sahip olmasının yansırı mekânsal olarak merkezi bir konumda yer almakta olduğundan sosyal hizmetlerin güçlendirilmesi halinde hizmet ve ticaret potansiyelinin güçlendirilebileceği, kırsal ve küçük kent merkezlerinin önemli bir üst merkezi konumuna yükseltilebileceği,

Mevcut nüfus ve ekonomik üstünlüklerine göre kentin sosyal hizmetler/donatılar yönünden önemli eksiklikleri olduğu, sosyal ilişkilerinde görece geleneksel kırsal yaşam unsurlarını sürdürdüğü, eğitim, sağlık, kültür-rekreasyon alt sektörlerinde kamu ve özel sosyal hizmetlerin artırılması ile kentteki sosyal bütünleşmenin artacağı,

- Bağlantı ve erişilebilirlik

Söke kenti ulaşım bağlamında karayolu, demiryolu ve limanlara olan yakınlığıyla bulunduğu bölgede güçlü bir ulaşım ağının merkezinde yer alarak arabuluculuk ve bütünleştirme rolünü üstlendiği, görülmektedir.

5. SONUÇ

Orta ölçekli kentler yalnızca kentsel hiyerarşi içinde değil yaşam kaliteleriyle, sunmuş oldukları olanaklarla da önemli bir yere sahiptir. Hizmet kalitesi donatı ve altyapı olanaklarıyla yakın çevrelerinde sosyal ve ekonomik rolleriyle önemli bir yapı oluşturmaktadır. Bu kentlerin bir diğer özelliği de yerel ve ulusal ölçekler arasında bir eksen oluşturabilmeleridir.

Ülkemizde de metropollerde görülen nüfus yığılmalarının yarattığı sorunlara çözüm üretmek üzere "çok merkezlilik hedefleri" geliştirilmeli ve bu bağlamda orta ölçekli kentlerin barındırdığı potansiyeller ön plana çıkarılarak, kentsel gelişme çerçevesinde gereken önem verilmelidir. Özellikle büyük kentlere olan göçün azaltılabilmesi için; orta ölçekli yerleşmelerde ekonomik faaliyetlerin ve istihdamın artırılması, yaşam ve mekân kalitesinin iyileştirilmesi desteklenmelidir. Türkiye'de 3.Beş Yıllık Kalkınma planıyla gündeme gelen ve 5.Beş yıllık Kalkınma Planıyla ortaya konan "orta ölçekli" kentler politikasının uygulamaya geçirilmediği, son 5.Yıllık Kalkınma Planlarında da bu tür kentlerle ilgili kararların hiç anılmadığı görülmektedir. Son Kalkınma Planında da Türkiye'deki yerleşmelerin dağılımı ve düzeniyle ilgili olarak bir kademelenmeden bahsedilmemiş, yalnızca kentlerin mekân ve yaşam kalitesinin yükseltilerek, rekabet ve çekim merkezi oluşturabileceğinden söz edilmiştir. Ancak ESDP'nin "mekânsal vizyonlarında, Avrupa'nın bütünleşmesi açısından" orta ölçekli kentlerin" işlevsel çok merkezlilik rolünü üstlenmelerinin önemini vurgulandığı, bu bağlamda orta büyüklükteki kentlerin, metropoller ve kırsal alanlar arasında ilişkiyi kurabilecek tamamlayıcı ve rekabetçi ağlarının güçlendirilmesi gerekliliği ortaya konurken, Türkiye'nin mekânsal vizyonunda orta ölçekli kentler konusunda ciddi bir politika geliştirilmediği ya da geliştirilemediği görülmektedir. Sonuç olarak bugüne kadar uygulanan politikaların orta büyüklükteki kentlerde etkileyici bir gelişmeye yol açmadığı, aksine İstanbul ve Ankara gibi metropollerle orta büyüklükteki kentler arasındaki eşitsiz gelişmenin giderek büyüdüğü ve görünür hale geldiği söylenebilir.

Bu çalışmada ele alınan Söke orta ölçekli kent olarak değerlendirildiğinde; Kent, bulunduğu bölgede nüfus büyüklüğü, ekonomik üstünlükleri, geliştirilmeye açık alternatif ulaşım altyapı sistemlerinin varlığı, coğrafi anlamda farklı merkezlerin kavşak alanında bulunması nedeniyle mekânsal düzenlemede arabulucu kademelenme işlevini üstlenebilecek özelliklere sahiptir. Kırsal hinterlandı içinde tarım sektörünün farklı kollarında geleneksel kırsal üretim odakları kadar yenilikçi kırsal üretim ile doğa ve kültür turizmine açık kırsal gelişme eğilimleri olduğu görülmektedir.

Tarihsel gelişimine bakıldığında, Osmanlı'dan bu yana merkez olma özelliği taşıyan ve Anadolu endüstri tarihinde erken dönem endüstriyel üretim ile geçmiş deneyimlerini çoğaltarak gelen Söke kenti günümüzde de ekonomik açıdan gelişmiş göstergelere sahiptir. Ancak bu özelliklerinin yanında Söke mekânsal, sosyal ve ekonomik açıdan birçok sorunları olan bir kenttir. Bu sorunlar; kültürel mirasın kent merkezinde yeterince korunamamış olması, sosyal donatı eksikliği, yerel yönetimin gereken ekonomik, sosyal /çevresel gelişmeyi kendi içerisinde ve yakın çevresinde sağlayacak ve bu süreci kontrol edebilecek yönetsel bir yapıya sahip olmaması, yerel yönetimin merkez ve bölge aktörlerince desteklenmemesi, sosyal bütünleşmenin olmaması, kişi başına gelir düzeyinin düşük olması şeklinde sıralanabilir.

Söke kenti, özellikle kırsal üretiminin gücü ile kırsal yerleşimlerin ve sanayi sektöründeki gelişme eğilimleri ile de bölge içindeki diğer orta ve küçük kentlerin hizmet merkezi olarak yükselebilir. Söke üzerine yapılan çalışmada ortaya konulan pozitif göstergeler onun orta ölçekli kent statüsünün yükseltilebileceğini göstermekte olup, kentin orta ölçekli kent stratejisi ile geliştirilmesi halinde mekânsal, sosyal ve ekonomik sorunların çözümlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca TR 32 bölgesi içinde Söke kentinin diğer orta ölçekli kentler ve kırsal merkezler ile olan ilişkisinin, bölgede yeni bir kır-kent ve çok merkezli gelişme eğilimini güçlendirerek bölgesel anlamda sürdürülebilir mekânsal gelişmeyi destekleyeceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Carrière J. P. (2008).Les Villes intermédiaires européennes et L'Europe Polycentrique, Réalités Industrielles.
- Davoudi, S. (2002) .Polycentricity:what does it mean and how is it interpreted in the ESDP?" EURA Conference Urban and Spatial European policies: Levels of Territorial Government: Turin.
- Demir, K.&Çabuk, S.(2010). Türkiye'de Metropoliten Kentlerin Nüfus Gelişimi, no: 28, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erciyes Üniversitesi.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2014-2018). 10.Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2007-2013).9. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001-2005). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1996-2000).7. Beş Yıllık kalkınma Planı.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1990-1994). 6. Beş Yıllık kalkınma Planı.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1985-1989). 5. Beş Yıllık kalkınma Planı.
- Ersoy,M. (2013). Yeni Liberal Politikaların Türkiye Kentleri ÜzerindekiEtkileri, KBAM 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu, Mersin.
- ESPON (2006). The role of small and medium sized towns(SMESTO), European Union.
- GEKA T.C.Güney Kalkınma Ajansı (2009). Ekonomik Araştırmalar ve Planlama Birimi, Söke İlçe Raporu
- GEKA TR 32 Düzey 2 Bölgesi (Aydın - Denizli – Muğla) 2010 - 2013 Bölge Planı Raporu.
- GEKA TR 32 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı Mevcut Durum Analizi Raporu.
- Genç N., Özgür H. (2008). Orta ölçekli kentsel alanların yönetimi Kuşadası-Söke ve Aydın merkez ilçe örnekleri, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.9.

- Gloersen, E. (2005). Analyses et débats :“Faut-il des visions spatiales pour construire une Europe polycentrique ?”,no 1, Datar.
- Göçer,O. (1985). Şehirsal Merkezler ve Şehirsal Kademelenme, (Şehircilik), İ.T.Ü., Gümüşsuyu.
- Keleş, R. (2000). Yerinden Yönetim ve Siyaset, s.172, Cem Yayınevi, Ankara.
- Nadou, F. (2010). La notion de « villes intermédiaires », une approche différenciée du rôle des villes moyennes : entre structuration territoriale et spécificités socio-économiques, Colloque « Villes petites et moyennes, un regard renouvelé »,Tours, France.
- Söke Analitik Etüt Raporu, (2011-2012), MSGSÜ, ŞBPB.
- Suher, H. (1996). Şehircilik, İstanbul Teknik Üniversitesi Yay.No: 1572, İstanbul.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirme ve Planlama Genel Müdürlüğü. “Aydın-Muğla-Denizli Planlama Bölgesi 1/100000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonu plan Açıklama Raporu”.
- Yüceşahin ,M.& Bayare, R.& Özgür ,M. (2004).Türkiye’de Şehirleşmenin Mekansal Dağılışı ve Değişimi no2(1), s.23-39, Coğrafi Bilimler Dergisi, Ankara Üniversitesi.
- www.journals.istanbul.edu "Timor,A.(1997)”Orta Büyüklükteki Şehirler ve Taşıdıkları Önem”, s.83-101,erişim tarihi 17.07.2015.
- www.archivio.eddyburg.it/index.php/filemanager Parr, J.(2002) “Spatial Planning: Too Little or Too Much?”,erişim tarihi 17.07.2015.
- www.geografia.udec.cl/“Les réseaux urbains et la hiérarchie des villes” ,erişim tarihi 19.08.2015
- www.territoires.2040.datar.gouv.fr.,erişim tarihi 19.08.2015.
- www.en.youscribe.com “Intermediate Cities in Search of Sustainability” ,(1995). The Research and the Attica Workshop, Lavrion, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin, Ireland,erişim tarihi 19.08.2015.